

Edebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt II, Sayı I, Nisan 2018

YÜKLENME TARİHİ: 03.04.2018 KABUL TARİHİ: 23.04.2018 YAYIN TARİHİ: 30.04.2018

Özkan CİĞA

Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp
Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü Türk Dili ve
Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı
ozkanciga@gmail.com ORCID:
00000002-7081-4507

KISSA-İ SEYYİD CÜNEYD VE
REŞİDE-İ ARAB'DA SOSYAL
HAYATA DAİR UNSURLAR*

ELEMENTS OF SOCIAL LIFE IN
KISSA-İ SEYYİD CÜNEYD VE
REŞİDE-İ ARAB

ÖZ

Asırlar öncesinde yaşamış toplumların sosyal ve kültürel mirasının izini sürmek adına incelenen tarihî eserlerin yanı sıra edebî eserlerin de önemi inkâr edilemez. Edebî eserlerde, geçmişteki toplumların kılık kıyafetlerine, yeme içmelerine, gündelik ihtiyacı kolaylaştırmak adına kullandıkları araç gereçlerine, gelenek-göreneklerine ve yaşam tarzlarına dair izler görmek mümkündür. Sosyal hayata dair izler taşıyan bu edebî eserlerden biri de XVI. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş Kısas-ı Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab, adlı mensur hikâyedir. Müellifinin kim olduğu hakkında kesin bir hükme varılamayan bu eser, Seyyid Cüneyd ile Reşide-i Arab'ın arasındaki aşkı, birbirlerine kavuşmak için yaşadıkları zorlu mücadeleyi ve onları bulmaya çalışan şahısların macerasını konu edinir. Hikâye, birtakım ahlâkî değerleri ve halk inançlarını öğretme, tarih ve insan sevgisini anlatma ve benimsetme açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Birbiriyle bağlantılı olayların yer aldığı çerçeve hikâye tarzında kaleme alınan bu eserde, olağanüstü varlık, mekân ve olayların yanı sıra tarihî şahıs, mekân ve olaylar bir arada bulunur. Bu çalışmada, olayların seyrine göre değişen toplumların yaşam tarzına dair izlenimlerin yer aldığı Kısas-ı Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab'da sosyal hayata dair meslek, sanat, kılık kıyafet, araç gereç, ziyafet ve düğün

ABSTRACT

It is not denied literary work's importance as well as historical works, which they reflect to social and cultural heritage of communities that lived centuries ago. It is possible to observe old communities's life style, their costumes, their eating and drinking and their tools that they use them to help. One of the literary works that it brings signs about social life is Kısas-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab which it translated Persian to Turkish in sixteenth century. This work that it is not known its author tolds Seyyid Cüneyd and Reşide-i Arab's love, their hard struggle to reach each other and persons who try to find them. This story has a rich content in terms of teaching some moral values and folk beliefs, telling and getting people to accept the history and human love. In this work, which it was wrote up as frame tale collections, historical person, place and events are concurrent besides extraordinary presence, space and events. In this paper, it is to try to investigate material and spiritual elements of culture such as occupation, art, dress, equipment, feast and wedding ceremonies, folk beliefs and customs in Kısas-i Seyyid Cüneyd and Reşide-i

* Bu çalışma, doktora tezimizden faydalanılarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özkan Cığa (2018). *Kısas-ı Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab Tercümesi (İnceleme-Metin)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi SBE.

törenleri, halk inançları ve gelenek görenek gibi pek çok maddî ve manevî kültür unsurları incelenmeye çalışılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab, Mensur Hikâye, Sosyal Hayat

Arab. **Keywords:** Kıssa-i Seyyid Cüneyd and Reşîde-i Arab, Prose Story, Social Life.

GİRİŞ

Klâsik Türk edebiyatı sahasında yapılan araştırmalara bakıldığında, özellikle dîvân şiirinin sosyal hayatla ilgisi üzerine çok sayıda tez, kitap, makale veya bildirilere rastlanır (Şen, 2007). Bu çalışmalar genellikle şahıs, dönem, nazım şekli veya konu çerçevesinde sosyal hayata dair unsurlar bağlamında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Çavuşoğlu, 1971: 55-78; Dilçin, 1991: 114-127; Öbek, 1995; Kurnaz, 1996: 156-192; Tolasa, 2001: 96-132; Sefercioğlu, 2001: 76-120; Batislam, 2006; Serdaroğlu, 2006; Karataş, 2006; Özkan, 2007; Tuğluk, 2009 vb.). Klâsik Türk edebiyatında, sosyal hayat bağlamında dîvân şiiri üzerine yapılan bu çalışmaların yanı sıra –dîvân şiirine oranla az da olsa- mensûr olarak yazılan klâsik hikâyelerin tahlili sırasında da sosyal hayata değinildiği görülür (Çaldak, 2010; Çakır-Koncu: 2010; Erbay vd.: 2014; Arslan, 2015 vb.).

Sosyal hayatta ortak bir geçmişin sonucu olarak ortaya çıkan gelenek görenek, oyunlar, yiyecek ve içecekler, mûsikî âletleri, savaş âletleri, kılık kıyafet ve halk inançları gibi daha pek çok maddî ve manevî kültür unsurlarına, mensur olarak kaleme alınan *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab*'da da rastlamak mümkündür. Müellifinin kim olduğu hakkında kesin bir hükme varılamayan bu eser, XVI. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eserin, biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde diğeri ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Fatih koleksiyonunda olmak üzere iki nüshasına ulaşılmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde yer alan tercümenin mütercimi Vâhidî, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan tercümenin mütercimi ise Yahyâ b. Abdullâh El-Çerkesî'dir (Ciğa, 2018; 4-10). Eserde râvî olarak yer alan Ebû Hafs-ı Kûfî tarafından anlatılan bu hikâye, aslında Hârûn Reşîd'in yakalandığı hastalıktan kurtulup şifa bulması amacıyla anlatıldığı dile getirilir (Ciğa, 2018; 169-170). Hikâyenin asıl kahramanları Seyyid Cüneyd ile Reşîde-i Arab'dır. Seyyid Cüneyd ile Reşîde-i Arab bir savaş meydanında iki düşman askeri olarak karşılaşır ve bir süre savaştıktan sonra birbirlerine âşık olur. Bu ikili arasında başlayan aşk neticesinde uzun ve efsanevî bir macera ortaya çıkar. Hikâyenin asıl kahramanları etrafında teşekkül eden olaylara ve onları aramak için yola çıkan yardımcı şahısların başından geçen maceralara bakılırsa eserin, birbiriyle bağlantılı olayların yer aldığı *Sinbadnâme*, *Binbir Gece Masalları*, *Kırk Vezir Hikâyeleri* gibi çerçeve hikâye tarzında kaleme alındığı görülür. Hikâyede cin, peri, şeytan, cadı gibi olağanüstü şahıslara yer verildiği gibi dînî ve tarihî şahsiyetler de hikâyenin kurgu dünyasına dâhil edilir. Fantastik öğelerin de yer aldığı

hikâyede şahıs, duygu, olay, çevre veya mekânların tasviri sırasında bazen ayrıntıya olabildiğince yer verilir. Hikâyede, günümüz hikâyelerine atfedilen bazı anlatım tekniklerinin de kullanıldığı ve bu yönüyle hikâyenin güçlü bir tahkiye yapısına sahip olduğu görülür. Bulunduğu döneme göre sade bir dille yazılan eser, Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini barındırmakta ve buna bağlı olarak arkaik kelimeler, deyim ve atasözleri bakımından zengindir (Cığa, 2018). Hikâyedeki olayların birbirinden farklı kültüre ve inanca sahip ülke, şehir veya mekânlarda cereyan etmesi nedeniyle hikâyede, sosyal hayata dair ilgi çekici pek çok unsurun yer aldığı görülür. Hikâyede yer alan sosyal hayata dair unsurlardan bir kısmını ayrı başlıklar halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Savaş ve Savaş Âletleri

Hikâyedeki kahramanların ve toplulukların olabildiğince aktif olmaları nedeniyle hikâyede, savaşçılık, avcılık gibi hareket kabiliyeti gerektiren bir yaşam kültürü mevcuttur. Hikâyede, av sırasında tartıştığı kişiyi öldüren Seyyid Cüneyd, daha sonra gelişecek olayların fitilini ateşler. Reşîde'nin hikâyede ortaya çıkmasının ardından onun uğruna yapılan pek çok savaşın ve ikili mücadelenin yaşandığı hikâyede çoğu zaman savaşa dair unsurlara rastlamak mümkündür. Savaştan önce yapılan hazırlıklar, iki düşman askerinin birbirlerine meydan okuması, and içme, savaş âletleri, savaş sırasında yapılan hileler, yapılan savaşın şiddetini, şeklini anlatan tasvirler ve buna benzer pek çok unsur hikâyede yer alır.

Savaş başlamadan önce askerler savaş meydanına gelerek saf saf dizilir, kösler ve davullar çalınır ve savaş naraları atılarak meydana er taleb edilir. Bu er genellikle üstün savaş kabiliyeti olan kişidir. Karşılıklı ikili mücadelenin galibi belli olana kadar erler meydana teker teker çıkar ve savaşır. Her iki taraf anlaşma yoluna giderse savaştan vazgeçilir. Ama anlaşma gerçekleşmezse on binlerce nefer büyük bir mücadele içine girerek savaşır.

Hikâyede yer alan bir kısım savaş motiflerini gösteren tasvirler şöyledir¹:

“... Ol leşker dahı fevc fevc cavk cavk gürüh gürüh alay alay şaf şaf
ārāyī itdiler ve iki cânibden kūs-ı harbîler ve tabl-ı darbîler çaldılar...
(Cığa, 2018: 240)²”

“... iki leşkerden kūs-ı sultānî ve tabl-ı hākānî dögülüp maşāfgāha yüz
tutdılar ve kalb-ı cenāhî ārāste itdiler. Meymene vü meysereyi pīrāste
kılup nazar ber-meydān itdiler ki iki cânibden meydāna merdāne kim
sebkat eyleye veyā kim şecā'at göstere. Nā-gāh Benî-Şeybān
sipāhından Merre-nām bir süvār meydāna girdi. Cevalān gösterüp er
diledi. Medīne ' askerinden Gālib-nām bir dil-āver āheng-i meydān itdi
tarīd idüp cevalān gösterdi... (178)”

¹ Söz konusu hikâyeden sosyal hayata dair alınan örnekler çoğaltılabilir. Ancak çalışmanın kapsamı ve amacı nedeniyle örnekler sınırlı tutulmuştur.

² Örnek metinler, aynı kaynaktan alındığı için bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numaraları yer alacaktır.

“... Ba‘de Benî-Şeybân leşkerine karşı turup Hamzavâr ol merd-i server derûn-ı dilden bir na‘ra-i bülend urdı ki tās-ı kubbe-i feleki çökertdi ve iki leşker halkı serāsime olup nicesi bî-hüş atından düşdi ve atları dağı süheyl urup üzerindeki yire bıraktı, rāh-ı beyābānı tutdı... (179)”

Hikâyede özellikle ikili mücadeledeki tasvîrler dikkat çeker. Bu tasvîrlerde, kahramanlar tarafından atılan savaş naraları, kırılan kılıç ve mızraklar, çekilen yaylar ve fırlatılan okların saplandığı yerler, dövüş sırasında kahramanların birbirini kızdırmak için söylediği kötü sözler, kahramanların dövüşten yorulup kan içinde kaldıklarını gösteren tasvirler ve buna benzer pek çok anlatımlar mevcuttur:

“... Bu mühlētdan şîr-i şerze gibi bî-ihtiyār üzerine hamle eyledi ve ol dağı bunuñ hamlesine üzerine karşı geldi ve birbiriyle hayli tutuşdılar ve āhir ellerine tîğ-i tîz alup hūn-rîzlige kaçd itdiler ve birbirlerine şol kadar tîğ uruşdılar ki ammā kendülerine haṭā gelmeyüp tîğ tîğe tokunmağdan ellerinde tîğ şikest oldı. Çün tîğlerin bir yire birağup birbirinüñ kemerinden tutuşdılar. İki ejderha gibi birbirlerine şarmaşdılar. Keş-ā-keşde iken nā-gāh ol şahş-ı zūr-kār bir ḥancer-i ābdār ile Cüneyd’ün elini mecrūḥ eyledi. Cüneyd çün anı gördi, ğazaba geldi. Şöyle kuvvet kıldı kim ol şahşı yirden kaldurup bālā-yı ser atdı. Andan şoñra zir ü zeber kıldı. Ol şahşuñ iñüleri ḥurd oldı ve kendüsi mürd oldı. Cüneyd ğāyetde ğazabından başına birkaç pūst-pā urup helāk kıldı... (174-175)”

Savaşlarda ok/tîr, yay/kemân, kılıç/tîğ/şemşîr, nîmçe-i piyādegân, gürz, kemend, ḥançer, mızrak/nîze kullanılır, savaşçılar zırh/ cebe/ cevşen/dır’ giyer ve başlarında ışık, ellerinde kalkan bulunur. Savaşçıların atları ise zırhla kaplıdır. Eğer bir kalenin surları veya yüksek bir yer yıkılacaksa yanlarında mancınıklar ve silâhları, külüng-zenleri taşıyan arabalar vardır:

“... Çün cebe-ḥāneyi buldılar, ḳapusını açup içerü girdiler. Gördiler ki oḳuñ ve yayuñ ve kılıçuñ ve ḥancerüñ ve cebenüñ ve cevşenüñ nihāyeti yok. Muḥtār yüz tîr ve bir kemân bir şemşîr ve bir kırban ve bir zırh ve nîmçe-i piyādegân alup Ḳādî’yle ḳayşerüñ ḳaşrından şehrden taşraya revāne oldılar tā şol ḥarābeye irdiler ki Şeybū dimişdi aña girüp oturdılar... (268-269)”

“... ol ḥavāric-i mel‘ün gelüp bir ‘araba düzdi. Şöyle ki altına on kişi girüp gizlenürdi. Şöyle ki menāreden ol ‘araba üzerine hezār taş düşerse dağı altundağılara muzırrat irişmezdi. Külüng-zenler ol ‘arabanuñ altına girüp oturdılar. Ol ‘arabayı güçile çeküp menāre dibine iletdiler. Külüng-zenler dağı menāreyi dibinden bozmağa başladılar... (616)”

Savaştan önce iki düşman askeri veya hükümdarlar öc almak için and içer ve birbirlerine meydan okur. Bu tarz konuşmaların yaşandığı tasvîrler hikâyede hemen her savaş veya ikili mücadele başlamadan önce yer alır:

“... Gürğsār, Cüneyd’i kendü yanında ḳalilü’l-vücūd ta‘accüb idüp eyitdi: Ey civān niçün miḳdāruñı bilmezsin? Utanmadan benüm meydānuma dağı girürsin ki eger Ḥamza zinde olaydı baña bende olup

gâşiyedârum olurdu. Sen kândın benümle âheng-i ceng itmek kândın. Seyyid Cüneyd eyitdi: Sen herze söyleme ve erenlerüñ adını kemlik ile yâd itme ki ben ol Hâmza-i nâmdâruñ kemter gulâmıyım. Heminsâ'at seni bir lu'bla helâk idem kim tâ rûz-ı kıyâmet dek illerde ad olup dillerde yâd ola diyüp hemân amân u zamân virmeyüp hamle eylediler...(459)"

Savaş başlamadan önce kimi zaman savaşçıların veya ordunun fiziki özellikleri, kabiliyetleri, güçleri, cesaretleri ve varsa olağanüstü özellikleri mübalağalı bir şekilde anlatılır:

"... Ol tarafından çün Kurâs silâhın giyüp andan meydâna girdi ki bir pâdişâhda anuñ gibi silâh yoğdı ve eyidürler ki ol silâh Ferîdün'ün gencinden çıkmışdı ki anı âteş yakmazdı ve âb ıslamazdı ve hiç zahm aña kar itmezdi ve ba'zılar eyidürler ki İsfendiyâr'ın silâhıydı. Andan eyidürler ki İsfendiyâr-ı Rüyîn-tenüñ silâhıydı. Ammâ bu silâh sebeble Rüyîn-ten eyidürler idi. Çün Kurâs bu silâhı giydi bu Kurâs bir büyük şahşdı ki at anı götürmezdi. Meger ol at pîl-ten olaydı, didi ve bir büyük atı var idi. Hemân ol götürürdü. Dâ'imâ aña süvâr olurdu. Ol mel'ûnuñ kırk beş arşun kadd u kâmeti var idi ve cesâmeti aña göre idi. Bir çara tağ gibi çün yirinden kopdı, meydâna Muhtâr'a çünberâber tırdı... (702-704)"

Hikâyede yer alan pek çok savaş sahnesinde kimi zaman orduların ihtişamı veya şiddetli bir şekilde çarpışma anları mübalağalı bir anlatım ile sunulur. Gece olunca veya dinlenme ihtiyacı doğunca tabl-ı âsâyişler çalınarak savaşa ara verilir. Savaşa ara verildikten sonra kazanan ve yenilen taraflar belirlenir:

"... Be-nâ-çâr tabl-ı âsâyiş çalındı iki leşker birbirinden bölündi, varup mekânlarına gelindi ve bahâdırlık kim itdi ve kim itmedi bilindi... (181)"

"... Çün güneş tılandı iki askerden tabl-ı âsâyiş çalındı. İki leşker birbirinden bölündi kim öldi ve kim ölmedi bilindi... (185)"

"... tabl-ı âsâyiş çalındı. Cengden el çekilüp bölündi ve merdânelik kim itdi ve kim itmedi bilindi ve her kişi haymesine gelüp dölendi... (460)"

Ok ve yay geçmişte bir savaş âleti olarak kullanılmasının yanı sıra günümüzde olduğu gibi bir spor âleti olarak da kullanılır (Ayanoglu, 1974; İnan, 1992). Yay çekip ok atmak geçmişte yiğitliğin ve kahramanlığın bir nişanı olarak görülürdü. Bu nedenle hikâyede bir kahraman övüldüğü sırada onun ok ve yay kullanmadaki ustalığından da bahsedilir. Örneğin Seyyid Cüneyd'in henüz genç yaşta kullandığı kemânın kirişini kimse kımlıdatamaz durumdadır:

"... esb-i tâzîlere süvâr olup şikâr hevesin itdi ve çün on beş yaşına irdi, hiç kimse anuñ kemânı kirişin yirinden kımlıdadamaz idi... (173)"

Hikâyede yeri geldikçe; çok genç yaşta yay çekip ok atmaya öğrenen Seyyid Cüneyd'in, kız olmasına rağmen ok ve yay kullanmada en az Seyyid Cüneyd kadar mahir olan Reşîde-i Arab'ın, Sa'd-ı Vakkâs'ın torunu olan ve ok atmada dedesinin nâmını devam ettiren Muhtâr-ı tîrdârın savaş veya

avlanma sırasında okçuluktaki hüneleri anlatılır. Kahramanların hüneleri anlatılırken okçuluğa dair pek çok terime de yer verilir. Ok atan kişinin ustalığını belirtmek için “tîr-endâz, tîrdâr, tîrzen”; okluk olarak kullanılan ok kabı için “terkeş, kırban”, okun hedefe kilitlendiğini anlatmak için “şast-ı dürüst, nazar-ı savâb, nişân, gez/ gezle-”, yayın ve okun parçalarını belirten “kiriş, yelek” ifadeleri kullanılır:

“... Cüneyd dağı hemân kemânîñ eline alup kırbanından tîr-i elmâs-peykân çıkardı. Hâne-i kemâna koyup nişâna kaşd itdi dağı nazar-ı şavâb idüp şastdan tîr hâlâş-ı pertâb kırup her ok ki yayından çıktı nişâna düşdi. Ya’ nî sine-i düşmene oturdu. Çün otuz ok atdı otuz harâmî öldürdi... (229)”

“... Muhtâr eyitdi: Laţifeyi ko hele kenârdan gözle diyüp okı gezledi. Şeybû gâyet bînden bir ‘azîm ağaca çıktı. Muhtâr-ı tîrdâr tiz kemâna ok kodı. Nazar-ı şavâbla nişâna pertâb itdi, ya’ nî arslanun pişânına... (249)”

Hikâyedeki savaş ve avlanma sahnelerinde sıkça adından bahsedilen ok ve yay kimi zaman dünya dolusu altından daha değerlidir:

“... Muhtâr eyitdi: Yola gitmege sebep sâz selebdür. Hemîn zeheb degüldür. Kayşerün çebe-hânesin bulalum. Murâdumuzca yarağ alalum ki baña dünyâ tolusı sîm zerden ok ve yay bihterdür didi... (268)”

Hikâyede Muhtâr, gittiği bir diyârda ok ve yay savaşını bilmeyen bir toplulukla karşılaşır ve bu durumu fırsata çevirerek uzaktan gelen hemen her kişiyi öldürür. Yaralı olarak kurtulan bir kişi kendi padişahlarına varır. Bir savaş âleti olarak ok ve yay karşısındaki şaşkınlığını gizleyemeyen askerin daha sonra ok ve yayın nasıl bir savaş âleti olduğunu padişaha anlatması dikkat çekici bir husustur:

“... Çün siyâh bir kez âh idüp ol dağı cân cehenneme ışmarladı ve kalan zengiler tîr ü kemân görmüş degüller idi. Muhtâr’un kârında ‘acebe kaldılar ve eyitdiler: Ey kişi biz bunuñ gibi işi hergiz bu ucu demürli ağacı bilmezüz ve andan görmüş dağı degülüz... (337)”

“...Ey şâh bil ve ağâh ol ki bir aq derili şağş gelmişdür. Elinde bir egri ağacı vardur. İki başı bir iple bağludur başları ve bir doğru ağacı dağı ucu demürli ol ipli egri ağacına qor dağı atar her biri atduqça bir âdemi helâk eyler... (340)”

2. Avcılık

Hikâyedeki kahramanlar, seyahat sırasında acıktıkları zaman veya kendilerini kuvvetli bir durumda hissettiklerinde hünelerini göstermek için spor amaçlı ava çıkarlar. Av sırasında bazen yaban eşiği bazen de âhû avlarlar. Avladıkları hayvanları pişirerek yerler:

“...Ol şahrâlarda arayup ikisi dağı piyâde bād-ı seher gibi giderleridi ki kaçan kim acıqlar şikâra bir gün birinün ve bir gün birinün bu kavl üze gitdiler. Acıqdılar nâ-gâh öñlerinden bir âhü geçdi. Şeybû niçe gitdi ha diyince yetdi. Od yakup anı kebâb itdi. İkisi yidi... (249)”

“... Cüneyd ol ağaçlardan ok yay düzüp ol âhûlardan düşürürdi. Hancerin taşa çaqardı âteş yaqardı. Anı bişürürdi ve yirdi dağı havâda uçan kuşları okıla düşürür idi ve bişürüp anı dağı yirdi ve ba’ de’ t-

ta'âm ol mîve-i âbdârlardan iftâr idüp ve Huzâ'ya şükr-güzâr olurdı...
(318-319)"

3. Güreş Tutma/ Güreşçilik Sanatı

Bir ata sporu olarak bilinen güreş hikâyede kimi zaman kendini ispat etme kaygısıyla, kimi zaman eş seçme amacıyla, kimi zaman da düşmana olan üstünlüğünü gösterme ve hünelerini sergileme amacıyla karşımıza çıkar. Kahramanların güç ve hünelerini sergilediği bu spor için hikâyede bazı terimler kullanılır. Örneğin güreşin yapıldığı yer için "güreş meydanı", meydana girilmeden önce giyilen elbise için "câme-i sahtiyân/ sahtiyân tuman", güreş tutan kişiye verilen isim "pehlivân", sırtı yere gelen kişiye "püşti yire gel-, bas-" ifadeleri kullanılır:

"... Üseyd pehlevân er idi ve mübâriz server idi. Güreşçilik şan' atında kâmil idi, gâfil degüldi. Nâ-gâh Üseyd, Esed'ün iki tarafından Esed'ün pehlüsün tıtdı. Muhkem kuvvet idüp yirinden kapdı...(197)"

"... Cüneyd'ün gayreti tamarındağı kanlar cûşa geldi, hemân-dem şoyundı. Sahtiyân tuman giyüp 'azm-i meydân itdi ve cezm eyledi ki cümlesin başa. Hâlâyık Cüneyd'ün kıdd u kâmetin ve şalâbetin ve nehâbetin görüp ta' accübde kıldılar...(235)"

Reşîde'yi gören benî-Hâşim gençleri ve Medîne pehlivânları Reşîde'yi elde edebilmek için kendi aralarında büyük bir mücadeleye girişirler. Büyük bir savaş eşiğine gelen Medîne halkı arasındaki bu fitneyi ortadan kaldırmak için Seyyid Üseyd, Reşîde'ye gelip bu civanlarla güreş tutmasını ister. Seyyid Üseyd, Reşîde'yi güreşte yenebilen pehlivân Reşîde'nin kocası olacağını ifade eder:

"... Benî-Hâşim civânlarıyla ve Medîne pehlevânlarıyla bu meydânda güreşdürürin ve her kim ki seni başarsa seni aña virürin ve sen aña 'avret olursın ve ol saña er olur. Duhter eyitdi: Ben bî-çâre nice eyyâmdur ki gönlümce ta'âm yimedüm egerçi açdum ve ammâ cânımdan sır idüm ve esîr-i bend-i zencîr idüm kıllet-i kuvvetden kuvvetüm kılmamışdur ve hem bir gâribem ve 'avretem bu kıdar hâlâyık-ı bî-gânenüñ meydânına lâyıq u revâ görür misin? Üseyd'ün ki bu sözler kıulağına girmede. Elbette güreşmek gereksin didi. Duhter çâr u nâ-çâr başından çârın çıkardı, câme-i sahtiyân ve sahtiyân tuman giyürdiler. Duhter gîsûların biline bağladı ve pîrâhenin kemer kıuşandı ve biline çîn virüp âheng-i meydân itdi. Evvel Üseyd-i serverün önine baş kıoyup meydâna merdâne girdi ve miyâne-i meydânda tırdı. Evvel püser-zâde-i 'Amr 'Âş meydâna girdi duhterile tıtuşdı. Duhter bir lu'bla anı başdı... (193-194)"

4. Yiyecek ve İçecekler

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab'da bağlama göre yiyecek ve içecek isimlerinin sık sık yer aldığı görülmektedir. Yiyeceklerden koyun, sığır veya geyik etinden yapılan kebaplar/biryanlar, tavuk eti ve balıklar; darı veya normal undan yapılan ekmekler; helva, bal, yağlı çörek ve şeker börek

şeklinde yapılan tatlılar; testilere doldurulmuş gülsuyları ile şekerli şerbetler; meclislerde içilen şaraplar; fındık, fıstık, badem, kuru üzüm (nukl) gibi kuruyemişler; nar, incir, şeftali gibi meyveler ve burada adını sayamadığımız daha pek çok yiyecek ve içecek söz konusu hikâyede yer almaktadır. Hikâyede yer alan yiyecek ve içeceklere dair bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

“... giderdi ve geminüñ içinde hod nafağata nihâyet yoğdı. Hânegî helvâ gibi bışmiş selvâ gibi ve şeker börek gibi ve yağlı çörek gibi ve pür-şahanlar tavuk etleri ve pür-meşrebelerle şeker şerbetleri ve tolu destilerle âblar çün cüllâblar ki duhter için hâlesi virmişdi. Şeybū-yı şirin-kâr ol ni’metden acıkduçça iftâr iderdi ve şuşadukça ol şerbetlerden içerdi ve Hudâ’ya hamd idüp ol duhter-i nik-ahterüñ ay gibi cemâlin temâşa eylerdi... (281-282)”

“... Balıkçınüñ dört kızgün gibi siyâh kızları var idi. Dördü dağı Reşide’ye ‘âşık olmuşlardı ve her biri Reşide’yi benimseyüp cânları gibi tutup balıqla besler idi. Zirâ ol şehrüñ ekşer halkı balık yirler idi ve etmeleri şüret tarısından idi ve yağları şığır yağdı. Bunlardan gayrı nesne yoğdı... (286)”

“Piste vü bādām u mevîz ü enâr ve encîr ve bunlara beñzer nesnelere getürdiler. Her ne varsa huşk ter mîvelerden bunlaruñ önlerine döktiler. Muhtâr’la Kâdî ‘acebe kaldılar. Derhâl yine gitdiler. Bir dürlü koyun getürdiler ve eyitdiler: Siz boğazlañ diyü işâret itdiler. Muhtâr tırı gelüp besmele ile ve hamd ile boğazladı ve derisin yüzdi. Pâk itdi. Anlar dağı götürüp maţbağa iletdiler. Çün bışürüp yine bunlaruñ önlerine getürdiler. Bunlar dağı yidiler... (499-500)”

5. Ziyafet Verme

Hikâyede yemekli ve içkili olarak verilen ziyafetlerin farklı amaçlar için kullanıldığı görülür. Savaşta kazanılan zaferin ardından zaferi kutlamak için, şehre gelen misafiri ağırlamak için, yaralanan bir kahramanın iyileşip sağlığına kavuştuğu için (Ciğa, 2018: 853-854) veya tuzağa düşürülmek istenen kişileri davet etmek için (Ciğa, 2018: 634) ziyafetler verilir. Bu ziyafetlerde şehirler, saraylar ve sofralarda yer alan tabaklar, kadehler türlü türlü süslerle ve değerli taşlarla süslenir; sınırsız yiyecek ve içecek ikram edilir; hânendeler/ mutribler tarafından farklı sâzlarla birbirinden güzel mûsikîler icrâ edilir, rakkâslar raksa girer ve çeşitli oyunlar sergileyen bü’l-‘aceb lu’bet-bâzlar bulunur:

“... duhter-i kayşer hûb rakş ururdu. Mutriblığı severdi ve dâ’im neşât u tarab gösterürdi ve beşâseti yüzinde zâhirdi. Çâr-pâre bir rebâb eline alup çalmağa tâlib idi. Ol dağı Şeybū ile hem-sâz ve hem-âvâz olup şöhbet iderler idi ve gâh çâr-pâre eline alup Şeybū ile dest-efşân-ı tâvus gibi cevelân iderdi ve gâh rebâb eline alup Şeybū ile yardah olur, terâne ırlardı. Egerçi tal’atı telbisle siyâh olmuşdu ammâ melâhatı ve tarâveti ve nezâketi yirinde idi. Anı kim ta’bîr ider ve gâh gâh ol duhter-i kayşer şâh-ı gîsū-yı siyâhın tâ kemergâhına şalivirüp rakşa girür idi ve tâvus-ı kudsî gibi cevelân iderdi. Şeybū-yı fitne-engîz dağı eş’âr-ı dil-âvîz okuyup fanbüre çalardı ve bir şöhbet eylediler ki

zengîler gâşy olup kendülerinden gıtdiler ve anlarıñ üzerlerine sîm ü
zer ü dürer-i gürer nişâr eylediler ki vaşf itmek olmaz... (374-375)”

Şeybû çoğu zaman düşman tarafından verilen ziyafetleri fırsata çevirir. Ziyafet sırasında kılık değiştirip mutrib veya aşçı şekline bürünen Şeybû, yemeklere veya içeceklere bayıltıcı ilaç dökerek oradakileri bayıltır:

“...Çün Şeybû maţbaħa varup aşına meşğûl oldı. Cümle et‘imeyi bişürüp hâzır müheyyâ itdi ve içine zehr katdı ve kayşer kızına dârü-yı hûş-ber virdi ki şarâba katup zengîlere içüre ve kendülerinden geçüre. Çün Ceymuñ buyurdı.Bezmi reng-â-reng mücişlerle zeyn itdiler ve nuql bezdiler ve miyâne-i meclise bir havz mişâlinde bir billürin bâdiye getirüp qodılar ve anı erguvânî şarâbla töldurdılar. Ol duhter-i simîn-sâ‘ id bir zerrin kadeh eline alup ortaya girdi. Ol şarâb-ı la‘l-fâmdan câmı pür idüp Ceymün şâha şundı. Çün Ceymün alup nûş kıldı ve zamâne guşşasın ferâmûş itdi ve ‘işrete meşğûl oldılar. El-ħâşıl-ı kelâm içerek nîm-mest oldılar. Bu mestlik içinde sâkı-i simîn-sâk furşat düşürüp dârü-yı hûş-beri bâdiyeiçine şaldı ve kadehi pür idüp devr itdürdi. Henüz Ceymün’a nevbet gelmedin yüz yigirmi zengî nûş idüp bî-hûş olup mürde gibi düşdiler... (438-439)”

6. Armağan Verme/ Saçı Saçma

Hikâyedeki hükümdarlar olağanüstü derecede zengin ve cömerttirler. Sayısız mücevher, altın ve gümüş dolu keseler, tabaklar dolusu inciler, çeşit çeşit kumaşlar, hil’atler hazinelerinin sadece küçük bir bölümünü oluşturur. Sevdiklerine, güvendikleri güçlü kahramanlara (Cığa, 2018: 229-230; 738) gelin veya damat olarak gördükleri kişilere, kendi hizmetlerini görenlere ve halka zengin fakir, genç yaşlı ayrımı yapmadan bolca ikramda ve ihsanda bulunurlar. Bu ihsanlar ve ikramlar, yüzlerce kişiden oluşan ay yüzlü, badem gözlü cariyeler veya gılmanlar tarafından sunulur. Hükümdarlar tarafından verilen armağanlar deve veya katır sırtına yüklenecekse bu hayvanların eyerleri altından olur. Kahramanlar, kendi üzerlerine nisâr edilen altın ve gümüşe batarak görünmez hale gelirler:

“... Nice elli nefer miqdârı mutrib-i hûb-elhânlar ki her biri sâzda ve âvâzda mümtâz-ı rûzgârdur ve cevâhîrle ârâste bir taħla yüz gulâm-ı serv-bâlâ ve yigirmi kenîzek-i mâh-liķâ ve bir taht-ı zerrin ve yevâķitle ve cevâhîrle pîrâste ki cihân pâdişâhlarınuñ anuñ gibi bir muraşşâ‘ u muşanna‘ tahtı yogıdı. Getürüp Reşîde’yi ol tahtuñ üzerine geçürdiler. Nice ay yüzlüler ve yay gözlü cariyeler ve ellerinde birer zerrin taħak la‘l ile ve cevâhîrle pür ve ba‘zısınuñ içi şâfidür. Gelüp Reşîde-i mâh-ruhsâra nişâr itdiler ve şol kadar saçu saçdılar ki Reşîde görünmez oldı... (299)”

Kahramanlar, gittikleri şehirlerin hükümdarlarına bazen hediyeler verir veya üzerlerine cevher, yakut gibi değerli taşlar saçar. Bu durum, şahın muhatap olduğu şahsın ne derece değerli ve kudret sahibi biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“... Şâh buyurdı: Bir câme-i şerîf ve yüz gulâm ve yüz laţif yüzi bedr ay kenîzek ve yüz bedevî at virdiler. Reşîde ol nazîf libâslardan giyüp

ve atına süvâr oldu ve serâyına gelüp ol dîvler vilâyetinden alup geldüğü la'ldan ve yâkûtdan ve zümürüdden ve gayrıdan bir tabakı pür itdi. Çün eline alup sultân hizmetine geldi. Hezâr güne edeble ol tabağdaki cevâhir şâhuñ üzerine nişâr itdi. Cümle halâyık anı görüp müte'accib kaldılar ve birbirine eyitdiler ki bu cevherlerüñ her birisi ol sultân virdüğinden ziyâdedür. Ol dâneleri cem' idüp sultânüñ öñine döktiler. Çün pâdişâh ol cevherlere nigâh itdi, mütehayyir kaldı... (403-404)”

Geniş bir coğrafyada gelişen olaylar ve bu coğrafyaya giden kahramanlar bazen farklı kültüre sahip topluluklarla karşılaşabilir. Hikâyede maymunlar cezîresine düşen Kâdî ile Muhtâr altın ve gümüş yerine onlara türlü türlü yiyecekler ikram edilir ve onların yorgunluğunu almak için elleri ve ayakları badem yağı ile ovulur. (Cığa, 2018: 499-500) Aynı şekilde düvâl-pâyaların bineği olarak kapıya bağlanan Kâdî ile Sa'd-ı Mısırî üzerine altın ve gümüş yerine kuru ve yaş yemişler nisâr edilir:

“... Kâdî'yle Sa'd-ı Mısırî nazar itdiler, gördiler ki evlerine 'aded yokdur. Ammâ cümlesi hâr u hâşâkdan dürülmüş örme sepede beñzer fâr evler. Yine niçe sükağlar evleri içleri huşk ter mîveler tölmişdi ve câ-be-câ balık etleri dağı çoğdı. Kâdî'yle Sa'd'ı ev kapısına iledüp bağladılar ve kendüleri dağı üzerlerinden indiler. Düvâl-pâylerüñ 'avretleri ve oğlancukları ol kuru yaş yemişden getürüp başları üzre nişâr itdiler. Çün şâdıklar idüp na'ralar urdılar ve balık etin yumurda ile bişürüp öñlerine getürdiler ve ne tûrursız yîñ didiler tâ ki kuvvetüñüz ziyâde olup bizi getürmeklik size âsân ola... (507)”

Hikâyede bağlama göre bazen üzülen bazen gülen Hârûn Reşîd, Ebû Hafs'ın anlatımından memnûn kaldığı durumlarda Ebû Hafs'ın üzerine binlerce altın, mücevher ve dînâr nisâr eder. Bazen Ebû Hafs'ın dâmenini altınla doldurur. Böylece okura okuduğu hikâyenin ne derece güzel ve nasihat içerikli bir hikâye olduğu hatırlatılır:

“... Halife eyitdi: Ahsent ey Ebû Hafs sözün dâdını virdüñ didi. Her kimesne ki bu kıssa-i naşîhat-hışşayı yahşî okusa ve te'emmül eylese aña ziyâde fevâ'id hâşıl olur, didi ve dağı 'ömr lezzetini bula ve 'ömr ve dünyâ çün hâlini bile, didi. Andan üstine hezâr dînâr nişâr itdi... (769)”

7. Eş Seçimi, Evlenme ve Boşanma

Hikâyede kimi zaman karşımıza çıkan eş seçme veya evlenme, boşanma ile neticelenen ilişkiler, çoğu zaman İslâm inancına ve gelenek göreneğimize ters düşmeyen bir yapı arz eder (Atar, 2007: 112-117). Ancak bazen cinler, perîler veya başka yaratıklar tarafından kaçırılan kahramanlar evlendirilmek istenince âdetlerine göre ya düğün günü ertelenir ya da damatlara en az gelin kadar önem gösterilir.

Hikâyede Hz. Abbâs, daha önce Seyyid Üseyd'e vermemek için eşinden boşanma üzerine and içtiği kenîzeki Seyyid Üseyd'e vermeye karar verir. Bunun üzerine kenîzeki azad eder ve boşanmaya gerek kalmaz. Daha

sonra düğün hazırlıkları başlar. Seyyid Üseyd ile kenîzeğin talihine bakılarak nikâhlarının uğurlu bir saatte yapılmasına dikkat edilir:

“... ey tabîb-i mu‘teber müvecceh buyurduñuz ammā ne idem ki talāka and içmişemdür ki kenîzeği Üseyd’e virmeyem. Hakîm eyitdi: Ey Hudāvendgār sevgend sehl ü āsāndur kenîzeği āzād eyle ba‘de Üseyd’e nām-zād kııl, tā talāk vākı‘ olmaya didi. ‘Abbās’a bu cevāb şavāb geldi ve hemān-dem kenîzeği āzād idüp Üseyd’e nām-zād kııldı ve bir nice günden şoñra esbāb ve cihāzı müheyyā itdiler. ‘Abbās’uñ kavmi ve Üseyd’uñ kabilesi cem‘ olup es‘ad sā‘āde ve eyem evkātde ol duñter-i nîk-añterini Üseyd-i servere nikāh eyleyüp virdiler ve çün ‘aşık ma‘şūka vāşıl olıcağ zevk-i dü-cihānî ve şevk-i cāvidānî hāşıl oldı... (172-173)”

Reşîde’nin babası olan Amr’ın yine Reşîde’nin perî olan annesi Zehrâ-yı Perî’nin evlilikleri İslâm inancına göre yapılır (Cığa, 2018: 198). Perîler tarafından kaçırılan Reşîde’yi perîler, kendi oğullarına gelin olarak düşündükleri zaman bayramları olduğundan Reşîde’ye altı ay mühlet verirler:

“... Ey duñter-i nîk-añter dilerin ki seni bu sā‘at oğluma ‘arūs ideyin. Ammā şimdi altı ay müddet ü mühlet virdüm ki bizüm bir ‘idümüz vardır. Ol ‘ide va‘demüz olsun. ‘İdümüz idelüm, andan şoñra düğünümüz idelüm... (304)”

Hikâyenin bir başka yerinde ise Reşîde evliliği bir ay erteletmek için düğünün iki bayram arasında olursa daha hayırlı olacağını dile getirir. Bu inanış, günümüzdeki iki bayram arası yapılacak düğünün hayırlı olmayacağı inancının tersine bir durum olması açısından dikkat çekicidir:

“... Ammā perîler pâdişāhınuñ erkān-ı devletine ve ā‘yān-ı hāzretine eyitdi: Siz hākimsiz ammā peder-i ‘azizümden işitdüm ki ve ‘uçalā dimişlerdür ki cem‘iyyet iki ‘idüñ mā-beyninde mübārek dimişlerdür. Şimdi ğarîb-nüvāzlık eyleñ ve derin ki ol bir ayda idesiz. Anlar eyitdiler: Ey duñter-i māh-rū ve ey añter-i siyāh-mū biz saña muvāfaqat itmek için āsāndur. Ammā zamāne bize müdāvemet göstermez ve cümle dīv perî içine senüñ tal‘atuñ leñāfeti āvāzesi gitmişdür ve yakındur ki senüñ ‘aşkuñ sebebiyle cihān hārāba vara sen ‘arūs olıcağ halk-ı cihān senden nevmiz olup sükün bulurlar. Ammā senüñ murādınca olalum kendümüze cebr idüp bir ay dağı şabr idelüm, elümüzden ne gelür...(379-380)”

Devler, Reşîde’nin nikâhını kıymak için şeyhleri olan şeytanın gelmesini beklerler (Cığa, 2018: 385) Kâdî ise Reşîde ile Seyyid Cüneyd’in nikâhını İslâm inancına göre kıyar:

“... Kâdî çün Reşîde-i ‘Arab’ı āñiret kız karındaşlığına kabül itdi ve eyitdi: Ey Seyyid sizüñ nikāhuñuzı izhār iderdüm ki nazardan mu‘āhez olmayasız çün bu cengden fāriğ olavuz, andan cem‘iyyet idelüm, didi. Derhāl Kâdî Reşîde’yle Seyyid’e ‘ağd-ı nikāh itdi...(817-818)”

Hikâyede eş seçimi konusunda bazen farklı düşünceler dile getirilir. Daha önce güreş tutma konusunda zikredilen Reşîde'nin eş seçimi için pek çok kişi ile güreş tutması hikâyenin sonraki kısımlarında da karşımıza çıkar. Reşîde'yi kendi oğluna almak isteyen Sultân Mansûr'a Reşîde'nin bir teklifi olur. Gücüne güvendiği pehlivânları güreş meydanına getirmesini ve onları yendikten sonra kendi oğlunu da getirmesini ister. Sultân Mansûr'un oğlunu tek eliyle yenebileceğini söyleyen Reşîde, oğlunun kazanması durumunda ancak eş olabileceğini ifade eder. Ayrıca evliliğin güç yönünden denklik olursa olabileceğini dile getirir:

“... Reşîde eyitdi: Senüñ leşkerüñden ne kadar güzîde pehlevânuñ vardur kim ceng güninde darbda ve harbda tamâm be-nâm olalar. Mansûr eyitdi: Yetmiş nefer güzîñ pehlevân-ı nâmdârum vardur. Reşîde eyitdi: Buyur ol yetmiş nefer pehlevânı getürsünler dağı emr eyle benüm ile güreş tutsunlar. Ben ol yetmiş pehlevânı başduğumdan soñra oğluñı andan meydâna getür. Anı dağı başam ammâ şol şartla kim bir elümi bağlañ ve bir elümle başarsam hoş didi. Eger oğluñ beni başarsa ben anuñ ‘avreti olmağa râzi olam. Nice ‘avret arslan gibi ola ve er dilki gibi ola. Çün halvet olıcağ ol ‘avretten niçe murâd ala ve hâşıl eyleye. Âhîr bu işde endîşe eyle. Mansûr Reşîde'nüñ sözinden ‘acebe qaldı...(639)”

Siyahlar kalesine giden Muhtâr ile Kâdî, kaleyi ele geçirmek için bir plan yaparlar. Muhtâr, şahın kızına tâlip olduğunu söyler. Bunun üzerine sevinen şahın kızı hemen onun yüzünü gözünü öper ve üzerine değerli taşlar saçar. Bu durum damada en az gelin kadar değer atfedildiğini gösterir:

“... Duhter-i şâh bu sözi işidicek be-ğâyet dil-şâd olup Muhtâr'a ‘aşık oldı ve anası dağı sevinüp Muhtâr'ı begendiler ve anası ferahından segirdüp Muhtâr'ıñ yüzün ve gözün öpdı ve az qaldı ki Muhtâr ol qarınüñ bed-râyihâsından lâ-yu'qâl olup düşeyazdı ve ammâ bir ay maşlahat şabr eyledi ve hiç söz söylemedi. Çün bir pâre ilerü gitdiler bî-had cevâhir ü zergetürdiler dağı Muhtâr'ıñ ayağına zer ve başına cevâhir nişâr itdiler ve neşât u tarab dağı gösterdiler ve Muhtâr dâ'imâ gülerdi ve söz söylemezdi... (349)”

8. Tuz Ekmek Hakkı

Türkçe Sözlükte “Birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki manevi hakkı (2011: 2395).” olarak ifade edilen “tuz ekmek hakkı” deyiminin Türk kültüründe önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Gerek tarihî ve edebî eserlerde gerek halk edebiyatının çeşitli eserlerinde bu deyim rastlamak mümkündür (Samsakçı, 2012: 181-199). *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab*'da bu deyim *nân u nemek hakkı* veya *hukûk-ı nân u nemek* şeklinde geçmektedir. Hikâyede anlamına uygun bir şekilde kullanılan bu deyim kahramanlar tarafından yer yer dile getirilir. Tuz ekmek hakkı sayesinde bazen büyük bir savaşın veya kavganın eşîğinden dönülür:

“... Aylan eyitdi: Benüm senüñ atañla meveddetümüz ve muhâbbetümüz vardı. Mâ-beynümüzde hayli huquq-ı nân u nemek

varduğın murādumuz saña dimekdür. Hayfdur ki ben senüñle seyf
çıkarup ceng idem didi... (254)”

“... Reşide kendüye eyitdi: Ben ol pâdişâh-ı siyâhuñ nân u nemegin
hakkını gözlemedüğümçün Huzâ beni bu belâlara giriftâr itdi ve bu
belâlara ve bu zeclere ve bu rüsvâyılıklara sebep kızları kılanınuñ
ecirleridür kim oldı... (299)”

9. Ağıt Yakma / Sağı Sağma

Tarama sözlüğünde “Ölünün iyiliklerini acıyla sayıp dökmek (2009:
3246-3249).” şeklinde yer alan “sağı sağ-” deyimini günümüzde “ağıt yak-/
yas tut-/ mâtem” ifadelerinin eş anlamlısı olarak kullanılır. Geçmişten
süregelen ve bir gelenek olarak günümüz toplumunda da devam eden yas
tut-/ ağıt yak-/ sağı sağ-/ mâtem durumu edebî eserlerde bazen bir tür olarak
karşımıza çıkar (İsen, 1994).

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab'da mâtem sırasında ölünün
yakını onun ardından firkat ocağında sac üzerine geçüp saç yolar, hasret
tırnağıyla yüzünü yırtıp ağlar, dert ateşiyle ciğerini dağlar, yakasın çâk eder,
başına toprak saçar, bindiği atın kuyruğunu keser, karalar giyip mâtem-zede
olur. Halk, taziye gelir ve ölünün yakınından başsağlığı diler:

“...Reşide atasınuñ ve birâderinüñ ve ‘ammüsinüñ mevtlerinden ve
fevtlerinden işidüp haberdâr oldı. Feryâd idüp zâra başladı ve kabâ’il-i
‘Arab emîrleri ve Benî-Şeybân dilirleri Reşide-i ‘Arab’a ‘azâya gelüp
eyitdiler: Siz bâkî oluñ nice idelüm böyle imiş emr-i Hudâ-yı bî-çün
innâ li’llâh ve innâ ileyhî râci’ün ve cehdi aña eylemek gerekdür kim
muhkem rezm idüp anlaruñ kıanları yirine bunlaruñ cânların alavuz...
(181)”

Hikâyede işi sağı sağmak olan *müyeger avretler* bulunur. Bunlar,
ses yönünden çok iyi ve farklı enstürmanlar çalmayı bilen kişilerdir. Onlar
ağıt yakmaya başlayınca mâtem yerinde bulunanlar zâr zâr ağlayarak
kendinden geçer ve müyegerle birlikte semâ’a girerler. Şeybû bazen kılık
değiştirip dostlarıyla öldürdükleri şahsın müyegeri yani ağıt yakıcısı olur.
Şeybû ve dostlarının müyeger vasfıyla gittikleri yerlere sâz âletlerini de
yanlarında götürmeleri o dönemde mâtem tutma tarzının günümüzdekinden
biraz daha farklı olduğunu gösterir:

“... Şeybû ile Muhtâr kendülerini müyeger ‘avretler gibi düzünüp
kayşer şehrine bād-ı şarşar gibi gitmişleridi ve nice müddet-i
medîdden sonra şehre yetmişleridi. Şehr ve harem-i kayşere girüp
sağı şağarlarıdı. Şöyle ki diñlenürler dağı zârî zârî ağlardı ve
Hârûnu’r-reşid halife kâhkahaya düşdi ve eyitdi: Söyle ey muhaddis
Şeybû ile Muhtâr ol ‘avretlerle bilelüm ne kâr eylediler? Ebû Hâfş-ı
Kûfî eyitdi: Kayşer hâher-zâdesiyle Heraql ta’ziyesine oturmuşdı.
Kayşerüñ halkı Şeybû’yı söylemişlerdi ve Şeybû dağı bir def şatun
almışdı dağı Muhtâr eline virüp yarah idinmişdi. Kendüsini
sâzendelik eyler idi. Râvî şöyle rivâyet ider ki Şeybû-yı hîle-bâz sâzda
ve âvâzda bî-nazirleridi ve maqâmâtta ‘adimü’l-meşel idi. Şöyle ki
istimâ’ idenler bî-ihtiyâr semâ’a girüp ‘âlem-i vecde varurlardı ve

Muhtâr dağı hûb- nefesdi ammâ libâs-ı hayâyyla mülebbes idi. O sebebden müyegerlige heves itmezdi... (260-261)”

10. Mektup Yazma

Birini bir konu hakkında bilgilendirme veya birine haber gönderme amacıyla yazılan mektupların hikâyede de aynı amaç doğrultusunda yazıldığı görülür. Hikâyede kimi zaman kahramanların, yıllarca göremediği sevdiklerine mektup yazdıklarına da şahit olunur. Ayrıca mektupla beraber pek çok eşya gönderilir:

“... Bir mu‘temed kimesne dilerüz ki bu mâllarumuzu ve işkâllerümüzi anuñ eline virevüz. Alup tâ Mekke’ye ilete ve Mekke’nüñ sādâtına teslîm ide ve anlar dağı fuķarâya harc eyleyeler ve hem bizüm aķribâmuza bizden ĥayır ĥaber vireler tâ bizüm şihhatumuz ĥaberinden mesrûru’l-ĥâl u maĥbûru’l-bâl olalar ve pâdişâh-ı şehr eyitdi: Ey dil-âver-i civânlar gönlünüzi ĥoş tutuñ ki benüm oğlum bendeñüz bu yıl ĥacca gider. Ol ĥizmeti edâ itsün. Muhtâr-ı dil-âver çün bu ĥaberi işitdi, şād oldu ve cümle mâl vardır ki Cemşid’üñ kal’asından çıkarmışdı. Pâdişâhuñ oğluna virdi ve bir mektûb dağı getürüp eline virüp andan fâriğ oldılar... (368)”

Aynı şekilde hikâyede, etrafı düşmanlarla çevrilmiş bir şehirden bahsedilir. Bu şehrin dışında kalan Muhtâr şehrin dışında olan haberleri her fırsatta şehrin içine ok vasıtasıyla bildirir. Bu haberlere karşılık şehrin padişahı vezirine bir mektup yazması için emreder. Mektubu padişahın veziri *ibârât-ı fesahatla* yazarak mühürler ve mektubu götürmek üzere bir bayana teslim eder. Bayan mektubu içine gizleyebileceği bir ayakkabı diktirir ve mektubu Muhtâr’a iletmek üzere yola çıkar (Cığa, 2018: 776-777) Hikâyede mektup bazen Şeybû’nun bir hîle aracı olarak işlev görür. Şeybû başka birinin ağzından yazdığı mektupla haberci şekline girerek düşmanını tuzağa düşürmeye çalışır:

“... Derĥâl oturdı, Kâhür’uñ kavlinden bir nâme yazdı aña ki ben fülân gün Fercân şehrine vardum.Fercân şâhı Reşîde-i ‘Arab’ı ve dağı Ĥamza’nuñ kavmini giriftâr itmiş, saña getüri yorur, tâ ki Cüneyd’i atañ kanı için depeleyesin ve Reşîde-i ‘Arab’ı andan oğluña virem. Sen otur tâ ki ben varam. Çün mektûbı tamâm idüp derĥâl kendüzini bir siyâh eyledi ve eline bir dâne ‘aşâ alup andan revâne oldu. Çün leşkerġahagirüp Kerâs’uñ çün ĥargâh-ı bârgâhına varup eyitdi: Ben Kâhür’uñ ĥaşdıyam, didi. Anı Kerâs’uñ önine iletdiler. Şeybû çün içerüye girdi ve ĥizmeti yerine getürdi. Mektûbı çün vezirüñ eline virdi... (797)”

11. Fala Bakma/ Talih Tutma

Hikâyede kimi zaman karşımıza çıkan fala bakma/ talih tutma işinde “ilm-i nücûm”dan, “fenn-i üsturlâb”dan, “zeyc-i Rûmî”den” ve “reml tahtasın”dan faydalanılır. Fala bakan kişi ise pek çok ilmi bilen ve ilm-i nücûmdan ve fenn-i üsturlâbdan anlayan münecim veya kâhindir. Bazen

doğan çocuğun bazen de gelin damad adaylarının talihine bakılır ve evliliğin olup olamayacağına karar verilir. Evlilik olacaksa en uğurlu anın ne zaman olduğuna bakılır. Örneğin hikâyede Seyyid Üseyd ile kenîzekin talihine bakılır ve gelecekte olması muhtemel şeyler hakkında kendilerine bilgi verilir (Cığa, 2018: 171-172). Şeybû ise kılık değiştirerek kimi zaman “ilm-i nücûmdan ve fenn-i üsturlâbdan” anlayan müneccim veya kâhin olur. Bu kılıkla gittiği yerlerde çeşitli bilgiler edinmeye çalışır.

“... Şeybû be-gâyet müdrîk şahşdı. İdrâk itdi ki Reşîde'yi yegâne div beyâbâna bırakmışdur. Kendü kendü ile fikr itdükden soñra reml tahtasını öñine alup noқта düşdi. Öte cizdi ve beri cizdi hânlarâ nazar itdi ve gözün oynatdı ve tudağın kımlıdatdı. Başın şalup bunlara eyitdi: Tâli' in tıtdum gördüm divden ayrılmış beyâbânda ser-gerdândur. Bunlar eyitdi: Ey hâkim bu arada râst beyân itdün. Hem eyledür diyüp Şeybû'ya hil'at u ni'met virüp 'izzet ü hürmet itdiler çün Şeybû Reşîde hâlininden haberdâr oldı... (223)”

12. Ad Verme

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab'da ad verme geleneğine de rastlanır. Hikâyede çocuğa verilecek olan ad, çocuğun yüz güzelliğine, talihine göre değişir. Bazen anne veya babası tarafından bazen de çocuğun talihine bakan ve pek çok ilimden haberdâr olan kişi tarafından çocuğa ad verilir:

“... Üseyd-i serverün nüffe-i nazîfi duhter-i nîk-ahterün rahm-ı laîfine düşdi bâ-emr-i Şâni' haml vâkı' oldı. Toğuz ay ve toğuz gündün soñra duhter-i nîk-ahterden bir gün yüzlü oğlan doğdı ve ol hâkim-i hîredmend bu ferzendün tâli' in tıtdı. Be-gâyet ercmend görüp adını Cüneyd kodı... (173)”

“... Reşîde-i 'Arab'ün dağı haml müddetinün 'iddeti yetdi. Ol es'ad sâ'atda ve eyemen evkâtda bir sehergâh nâ-gâh Reşîde-i mâh-liqâ vaz'-ı haml itdi. Bir âftâb tal'at oğlan çün tülû' itdi. Şöyle ki çün cemâlinün nûrı cihânı münevver kıldı. Adını çün 'Abdu'r-rağman kodılar ve dağı şâzlıklar itdiler. Mü'ellif-i kitâb eyidür ki Seyyid Cüneyd ol perrende atları ol günde şalvirdi. Andan soñra beş yıl ol maqâmda muqîm oldı ki diyâr-ı H'ârezm'de 'Abdu'r-rağman'dan soñra Reşîde-i mâh-peykerden yine bir duhter-i nîk-ahter toğdı. Adını Sâre kodılar çün Sâre beş yaşına girdi ve 'Abdu'r-rağman altı yaşında idi... (896-897)”

13. Çocuğun Dadıya Verilmesi ve Eğitimi

Doğu toplumunda yaygın olarak görülen yeni doğan bir çocuğun belli bir yaşa gelene kadar dadıya/sütanneye verilme geleneği bu hikâyede de görülür. Hikâyede Cüneyd doğduktan sonra dadıya verilir ve yedi yaşına kadar dadısı tarafından emzirilir. Cüneyd'in eğitimine de ayrı bir önem gösterilerek genç yaşta hemen her ilimden haberdâr olması sağlanır. Yine genç yaşta ok atmayı, kılıç sallamayı, ata binmeyi, güreş tutmayı ve nihayetinde ava çıkmayı öğrenerek hayata hazırlanır:

“... Be-gâyet ercmenî görüp adını Cüneyd kıldı. Atası Üseyd’ün re’yiyle dâyeye virdiler ve tâ yedi yaşına değin dâyesi emzirdi ve ba’de-zân mektebe virdiler, tâ kitâb okuyup ‘ulûm u âdâb öğrendi ve çün Cüneyd on dört yaşına irdi. Cemâli mâh-ı tamâm gibi tâbende oldu ve her kim anı gördi âstânında añabende oldu ve kemâl-i nihâyete irüp tâ hıredmend oldu ve maqâl-i şeyh ü şâba bend oldu ve cebhesinden ululuk envârı ‘âleme işrâk itdi ve çehresinden bahâdırılık âşârı birle meşhûr-ı âfâk oldu ve andan şoñra Cüneyd’ün zûri ziyâde olup silâh-şorluğa başladı ve anı dañı tekmil idüp esb-i tâzilere süvâr olup şikâr hevesin itdi ve çün on beş yaşına irdi, hiç kimse anuñ kemânı kirişin yirinden kıdıladamaz idi ve çün on altı yaşına irdi şöyle oldu ki ol rûzgârûñ süvârları ve merdân-ı nâmdârları mecâlisinde Cüneyd’ün merdâneligin ferzâneligin ve sañâsın ‘atâsın ve bezlin ‘adlin çarb-ı meşel eyidürlerdi. Kerrâtıla tenhâ bir iki yüzmerd-i dil-âver ile ve mübâriz ile neberd içinde berâberlik itmişdi. Belki ziyâde gelürdi ve dañı küştgârlıkde şöyle oldu ki hiç kimesne püştin yire getüremezdi. Hattâ on merd-imübâriz er bir uğurdan hamle iderlerdi ve her birin bir lu’bla başardı ve dañı hiç kimse pençesin piç idemezdi. İttifâkâ bir gün esbe süvâr ve ‘azm-ı şikâr itdi... (173-174)”

14. Çeşitli Meslekler

Sosyal hayatta, toplumun ihtiyacı sonucu ortaya çıkan meslekler hemen her dönemde değişen şartlara göre çeşitli isim ve icraatlarla varlığını sürdürmektedir. Tarihin eski çağlarından beri süregelen mesleklere ve bazen bu mesleklerin incelikleri hakkında detaylı bilgilere tezkirelerde olduğu gibi birtakım yazılı eserlerde de rastlamak mümkündür. Bu yazılı eserlerden biri de *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab*’dır. Hikâyede bir kısmı günümüzde farklı isimlerle devam eden çeşitli meslek isimlerine ve erbâblarına rastlanır. Ancak meslekler hakkında detaylı bilgiye yer verilmez. Bazen sadece meslek isimleri verilir.

Bir meslek olarak icra edilen ve ticaretle uğraşan kişi anlamına gelen “bâzergân/ tüccar” hikâyede sıkça karşımıza çıkar. Kahramanlar ya tüccar kılığına girerek seyahat eder ya da yolda gördükleri tüccarların kervanına katılarak gitmek istedikleri yere varmaya çalışırlar. Hikâyede yer alan tüccarların ise büyük çoğunluğunu Yahûdîler çok az kısmını ise Müslümanlar oluşturur:

“... Ol tozuñ içinden bir kârvân gördiler. Bir ulu bâzergân biñ tavârla gelüp bu harâbeye kondılar. Cüneyd’le Kâdî guşsa vü gamdan âzâd olup şâd hurrem oldılar. H’âce-i bâzergân bunlara nazâr itdi, hâtırlarını pejmân gördi. Hâtırların ele alup ya’ni helvâ vü âb nân virdi çün ta’âmdan fâriğ oldılar. H’âce bunlaruñ ahvâlin tefahhuş itdi. Gördi, Cüneyd’i bir nev-civân-ı zîbâ-hadd bâlâ-kadd cesim, ‘azim ve Kâdî’ye dañı nazâr itdi. Gördi bir civân-ı nev-hatt kelimâti müretteb ve bâzergân eyitdi: Ne yirdensiz ve ne yirden gelürsüz ve ne yire gidersiz? Bunlar dañı h’âcenüñ su’âline cevâbvirdiler ki biz bâzergânlar idük bir müşkil vâkı’aya vâkı’ olduk. H’âce eyitdi: Sizde ‘alâmet-i ticâret yokdur ancak diyicek bunlar dañı ağlamağa başladılar. Ğurbet çekmemiş tâze civânlar idi ve şol kadar ağladılar ki h’âceye dañı rıkkat gelüp bunlara şefkat ve merhamet gösterdi ve

göñüllerin ele alup bizüm ile bile oluñ didi. Ol gice anda rāhat olup yarındası seherden bile rıhlet itdiler ve Kādi anlara evkāt-ı hamsede ezān okuyup namāzı kılıvirdi. Hüb Qur'an okurdu. Anlar dağı Kādi'nün murādınca deprenüp mürîd oldılar ve Cüneyd dağı qonmağda ve göçmekde ve binmekde ve inmekde anlara mu'āvenet iderdi. Şöyle ki dört beş kişi qaldurmaduğı yüki bir el ile qaldurup tavar üstine qordı... (228)"

Hikâyede balıçılık mesleğinin de yer aldığı görölür. Hikâyenin bir bölümünde Reşîde ile karşılaşan balıçı onu erkek sanarak kendi evine götürür, kızlarından birini ona vermek ister ve ona ikramlarda bulunur. Balıçımın Reşîde ile arasında geçen diyaloguna bakılınca o dönemin sosyal hayatı ve balıçılık mesleği ile ilgili çeşitli bilgilere varmak mümkündür:

"... benüm bir 'avretüm vardır ve dört siyāh-çerde duhterüm vardır. Her birinün cemāli ayuñ on dördi gibi tābendedür ki Zühre aña cāriye ve Mirrih aña bendedür ve ol kızlaruñ qanqısın dilerseñ anı saña vireyin ve benüm güyegüm ol qatumuzda 'izzet hürmet bul. Senünle her gün piyāde geledüm, deryāda balıç tatalum ve şehre iledüp şatalum. Aqçasın avucu içine virüp yiyelüm içelüm, hoş geçelüm, Hālîk'a şükr idelüm. Duhter bi-çäre n'ola didi. Tırdılar yüklerin yükleyüp şehrden yaña revāne oldılar ve gice vaqti irdi, şehre geç girdiler ve Reşîde şehri gördi bir mu'azzam şehir içi pür-ğalaba ne Şām'a beñzer ve ne Haleb'e... (218)"

"... Öñine şüret tarısı etmekle balıç qodılar, zîrā ğayrı nesneye qādir degüller idi ğāyet fakîrler idi. Ol şehirde egerçi derviş çok idi ammā bunlara beñzer yoğdı. Balıçılıkla dirilürlerdi. Reşîde balıçdan biraz iftār itdi ve Rabb'ine şükr-güzār oldı... (219)"

Hikâyede, gemideki mürettabat anlamına gelen günümüzde tayfa olarak adlandırdığımız "mellâh"lara, eskiden hükümdarların kapı önünde bulunan "bevâb"lara, yine hükümdarlar arasındaki iletişimi sağlayan ve mektup/ fermân/ haber ulaştıran "kâsîd"lara, zindanda hükümlüleri gözetim altında tutan "zindanbân/ bekçi"lere, halkın çamaşırlarını yıkayan "câme-şüy/ kâzur"lara, yük taşıyan "hammâl"lara, hamamda görevli olarak yer alan ve günümüzde tellâk olarak isimlendirilen "dellâk"lara, yaralıları ve hastalıkları tedavî eden tabîb/ hakîm"lere, yine tedavi amaçlı hacamat yapan "haccâm/ haccâme"lere, surları veya çeşitli yapıları yıkan "külüng-zen"lere, taziye evlerinde ağıt yakan "müyeger"lere, şarkı söyleyen "mutrib/ hânende"lere ve buna benzer pek çok meslek isimlerine rastlamaktayız:

"... Ey benüm hem-rāhum, ben ne kār eyleyem? Şan'at dağı bilmezem ve sermāyem dağı yok tā anuñ ile şatu bāzār eyleyem. Eyitdi: Hışt-zen ol ve yāhūd mellâh ol ve yāhūd hammâl veyā ırğad ol, didi. 'Avretüm baña bu işleri 'arz eyledi. Benüm dağı bu işlerden hammālîğa meylüm ziyāde oldı ve yarındası şabāh oldı. Elüme bir ip alup bir çüvāl omuzuma arttum ve bāzardan yaña müteveccih olup gitdüm...(573)"

"... gicelerde iplik egirüp gündüzlerde câme-şüy olmışdur. Çok zahmet çekmişdür. Eger beni bu sâ'at ten-dürüst göricek olursa yarın yine beni hammālîğa gönderür... (576)"

“... zindānuñ kapısı açıldı. Cüneyd taşra çıktı. Gördi zindānbānla kırk bekciler uyumışlar, ölü mişâlinde yaturlar... (263)”

“...Nice elli nefer miqdârı muṭrib-i hûb-elhânlar ki her biri sâzda ve âvâzda... (298)”

“... bir haccâme ‘avret getürdiler. Çok dârü düzüp Reşîde’nüñ cerâhatlarına ḳodılar ve hâk ile kanıyla bulaşmış a‘zâsın yudılar ve şerbet virdiler... (298)”

“... Şöyle ki menâreden ol ‘araba üzerine hezâr taş düşerse daḫı altundağılara muzırrat irişmezdi. Külüng-zenler ol ‘arabanuñ altına girüp oturdılar. Ol ‘arabayı güçile çeküp menâre dibine iletdiler. Külüng-zenler daḫı menâreyi dibinden bozmağa başladılar... (616)”

“... Beni ḥammâm içine koydılar. On nefis gulâm-ı mâh-peyker baña dellâklık eylediler... (585)”

15. Kılık Kıyâfet

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab’da kahramanların kılık kıyâfet ile ilgili tercihleri bize hikâyenin yazıldığı dönemdeki sosyal hayat hakkında ipucu verir. Hikâyede kahramanlar gece yolculuğuna çıkacaksa “şeb-revâne tonlar” giyer ve ona göre silâh alır. Kahramanlar güreş meydanına çıkacaksa “câme-i sahtiyân ve sahtiyân tuman” giyer, savaş meydanına çıkacaksa gereken silâhları yanına alarak zırhını giyer, başına “ışık/ miğfer” takar:

“... Şeb-revâne tonlar giyüp andan üstâd Batur’a geldi. Eyitdi: Benüm ile bu gice sen hem-râh ol ki câzûlar içine varalum, didi. Ol daḫı yirinden ṭurdi, vardılar. Tiğîñ ḥamâ’il ḳılup ikisi revâne oldılar tâ câzûlar içine girdiler... (743)”

“... Şeybū duḫter-i ḳayşere gulâm libâsın giyürdi ve başına külâh geçürdi ve beline kemer bağladı ve kendü daḫı kendüzini yüz elli yaşında bir pîr şekline ḳoydı ve bir yeñi bol ‘abâ giydi ve bir büyük dülbend şarındı... (369)”

“... Temâşâ iderken içinde bir zırh gördi. Pîrâhen mişâlinde her kim anı giydi hîç aña kılıç kâr itmezdi. Ol zırhuñ şıḳleti bir raṭl miqdârı var idi. Ol zırhda Behrâm-ı Gûr adı yazılmışdı. Reşîde ḥattını oḳudu. Hemân zırhı ḳaftan altına aldı... (385-386)”

Savaş meydanından dönen asker savaş teçhizatlarını çıkarır ve gece oturup dinleneceği meclis kıyâfetlerini giyer:

“... Çün güneş ṭulundu iki ‘askerden ṭabl-ı âsâyiş çalındı. İki leşker birbirinden bölindi kim öldi ve kim ölmedi bilindi. Üseyd’üñ mecrûḫ olduğundan Medîne şehrine ve leşkerine za‘f irüp Medîne’ye girdiler ve Reşîde leşkeri çadırlarına irdiler. Emîr-zâdeler her biri silâh-ı rezmin çıkarup libâs-ı bezmini giydiler... (185)”

Kimi zaman erkek kılığına girip pek çok ülkeye seyahat eden Reşîde, yüzünü örtmek için “bürka/ dülbend” saçını saklamak için ise “hâdimâne libâslar” giyip bazen başına bir külâh takar:

“... bir maşlahat için zarûrî taşra çıkmak vâḳı‘ olsa idi yüzine bürka‘ çeküp çıkardı... (286)”

“... bir vaqt bir maşâfda bād Reşide'nün bürka' ın güşâde kılmış idi ve cemâl-i cemîlin görüp 'âşık olmuşdı... (295)”

Hikâyede gittiği diyârlarda farklı kültürlere tanıklık eden kahramanlar, kimi zaman sadece “avret yerleri” ve “dizleri” örtülü olan insanlarla karşılaşır. Vücutlarındaki örtülü yer ise yalnız koyun derisiyle kaplıdır. Bu durum, hikâyedeki olayların merkezinde yer alan toplulukların arasındaki gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Bir toplum sosyal ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilirken onun çağdaşı olan diğer toplum ise gelişmelerden uzak ilkel bir yaşam biçimiyle yaşamını devam ettirmektedir.

“... Ol şehriñ halkı cümle 'uryân yürürlerdi. Eger erleri ve eger 'avretleri ve dizlerini örtmişlerdi anı dağı koyun derisiyle... (286)”

“... Zîrâ bu tã'ife zengiler idi ve tenleri 'uryân idi. Hemân 'avret yirleri örtülmüş idi koyun derisiyle... (288)”

Çölde seyahat eden kahramanların çizmesi zaman zaman parçalanır ve yalın ayak dolaşmaya mecbur kalırlar. Yine o dönemin giysilerinden olan ve günümüzde giilmeye devâm eden câme-i harîr, kabâ-yı harîr, şalvar, pîrâhen, abâ gibi giysiler hikâyede karşımıza çıkan diğer giysilerden bir kısmıdır:

“... ayağında müzesi dağı pâre pâre olup yalın ayak kaldı... (216)”

“... yüz gülâm-ı simîn-ten ve sib-zeķan ellerinde birer dâne boķça ve câme-i harîrile pür tûrurlardı... (593)”

“... pîrâheniyle şalvârı ĥod âftâbuñ tâbından ve tîğ-i tîzinden pâre pâre olup 'uryân kalmışdı. Ol gûsfend-i deşîñüñ postıyla 'avretin örtmüşdi ve nîmçe zırhın pîrehen yirine giymişdi... (319)”

“... Muĥtâr şalvârında bir ĥancer-i âbdâr pinhân itmişdi...(262)”

“... yüzine bir uzun aķ saķal geçürdi ve egnine bir yeñi bol 'abâ giydi ve beline bir zünnâr bağladı ve eline bir 'aşâ alup boynına çelipâ aşdı... (271)”

“... Çün duĥter çizmesin ayağına çekdi ve kabâsın omuzuna örttdi ve kemerin biline töladi ve şemşîrini ĥamâ'il kıldı ve ĥancerin kemerine şokdı ve dülbendin başına giydi ve ayuñ on dördi gibi ol tağûñ kullesinde kaldı... (212)”

16. Çevgân Oyunu

Bilindiği üzere üstün hareket kabiliyeti ve güç gerektiren çevgân oyunu doğu topluluklarının ve özellikle Türklerin oynamış oldukları bir oyundur. Bu oyunda kullanılan çevgân bir çeşit sopa olup at sırtında topu hedefe atmak için kullanılan bir âlettir. Oyunda top ve çevgân bulunduğu için kimi edebî eserlerde “gûy u çevgân” şeklinde karşımıza çıkar (Pala, 2004: 102).

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab'da çevgân oyununun kahramanlar tarafından oynandığı görülür. Bazen Reşide tarafından bazen de Seyyid Cüneyd tarafından oynanan bu oyunun sonunda kahramanlar halkın ve hükümdârın beğenisini kazanırlar. Hikâyede gûy u çevgân ya bayram

zamanı oynanır ya da hükümdâr, hünerli savaşıları görmek istediği zamanlarda oynanır. Gûy u çevgân oynanırken ata binme, hızlı koşma, ok atma gibi güç ve hüner gerektiren aktiviteler de gerçekleştirilir:

“... nâ-gâh Reşide şabr idemeyüp hemân-dem bir yahşı ata süvâr olup meydâna berķ mişâl vardı. Hemân-dem hâne-i kemâna oķ ķodı ve nazâr-ı şavâbla çeküp tiri pertâb itdi. Tîr nişâna düşdi. Çün pâdişâh u sipâh ta‘accüb ķaldılar. Yine meydâna merdâne at şıcratdı. Cevalân gösterüp çevgân diledi, virdiler. Çün eline çevgân alup top çaldı ki tob havâyâ perrân olup nâ-bedîd oldı. Tob bir sâ‘atdan soñra yire indi. Reşide yine at şıcratdı. Meydân başına çevgân ile topı eyle çaldı ki meydânun öte başında bulunup çıķdı, gitdi. Kırvân merdâneleri Reşide’nün topa çevgân çalışın görüp hezâr âferîn dest-bâzûna didiler ve irâdetleri bir iken biñ oldı... (405)”

17. Mûsikî İlmi ve Âletleri

Mûsikî ilmi günümüzde olduğu gibi geçmişte de önemli bir yer tutar. Çeşitli âlet ve makamlarla icrâ edilen ve birçok yazılı ve sözlü esere konu olan mûsikî ilmi klâsik edebiyatımızda bazen bir mazmûn olarak karşımıza çıkar. Özellikle dîvân şairleri tarafından mûsikî terimleri ve makâmalarının bir mazmûn olarak kullanıldığı görülür (Pala, 2004: 336-337; Sefercioğlu, 1999: 649-668).

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşide-i Arab’da mûsikî ilmine değinilir ve mûsikî ilminin icrâ edildiği makâm ve âletler hakkında birçok bilgiye rastlanır. Özellikle Şeybû’nun kılık değıştirerek mutrib/hânende şekline bürünmesi ve çeşitli makâmlarda “hoş-âvâz”la “hûb-elhân” söylemesi, bazen de “mûyeger” olup taziyelerde ağıt yakması nedeniyle hikâyenin mûsikî ilmine dair pek çok unsuru barındırdığını söyleyebiliriz. Hikâyede mûsikî terimi olarak nefesli sâzlardan sûrnâ, nây/ney, nefîr, sûr, boru; vurmali çalgılardan kûs, tabl, def, dühül, çâr-pâre, çeğân/çeğâne, nakâre, tavul, zenc, zil; telli çalgılarda çeng, tanbûr/ tanbüre, sâz, rebâb, berbat, kemânçe, kânûn gibi çalgı âletleri geçer. Arap ve Acem havaları, Hicâz ve râst makamlarının da yer aldığı hikâyede hânendeler ve mûsikîyi dinleyenler çoğu zaman kendinden geçerek semâ’a veya raksa girerler:

“... Şeybû-yı hîle-bâz sâzda ve âvâzda bî-nazîr idi ve ‘ilm-i mûsikîde habîr idi. şanbüresin perdâz idüp ol maħbûb-ı ğazâle münâsib hûb-ğazeller okumağa ser-âğâz eyledi. Râstdan girüp cemî‘ makâmâtı hûb-tahrîrâtıla seyirler idüp gelüp gine râstda karar itdi. Çün Şeybû hoş-âvâz ile ol duşter-i dil-nüvâza nazâr itdi. Görđi ruħ-ı ferruħlarında ‘alâmet-i beşâset var, yine şanbüresin eline alup ğuş-mâl itdi ki dâ’ire-i perdeden tecâvüz itmeye. Şeybû şâh-âvâz ile dağı hicâz-ı nevâda makâma âğâz itdi. şol havâlarda pervâz eyledi ki duşter-i dil-nüvâza bî-iştiyâr hezâr ‘işve vü nâzla şırı gelüp rakşa girdi.... (283-284)”

“... Yine Şeybû-yı hoş âvâz eline bir Türkî nâyı aldı ve bir řoħbete âğâz itdi ki işidenlerün ğöñlini ğöyündürđi. Hezâr bâr evvelki řoħbetlerinden yigdi. Mansûr derûn-ı dilden âh idüp eyitdi: Ey kâşki bu mutrib-i hoş-nevâ benüm elüme gireyditâ oğluma ğöndereyđüm. Aña dağı řoħbetler eyleyeydi, didi. Andan soñra Reşide-i dil-ârâma

göndereydüm, didi tā bir iki üç gün anı hoş tutaydı. Şāyed ki anuñ serd taş gibi göñli nerm olaydı. Oğluma merħamet ideydi ve mülā'imet göstereydi. Oğlum daħı andan murādın göreydi. Manşūr bu sözde iken Şeybū-yı şirîn-kār çün nāy-ı 'Irākî eline aldı ve nevā-yı 'Acem ve 'Irāk'da bir şöhbet eyledi ki Manşūr ile güyegüsine bî-ihtiyār girye vü zār düşdi ve eytdiler: Ey Hālîk'uñ maħlûkı eger dîvseñ ve eger perîseñ ve eger bizüm gibi insān iseñ bizden gizlenme. Bize gel kim dil-i cānumuzı nār-ı nāy-ı 'Irāk'uñla iħrāk idüp biryān eyledüñ... (648-649)”

“... Sürnālar ve naķāreler ve şavullar ve zencler çalarlardı ve bir oğlı var idi. Hezār-bār atasından sehmnākdı. Bir duħteri daħı var idi. Be-ğāyet hūb-rūy idi. Ammā kulağı büyük idi. Ataları bile deryā kenārına geldiler. Ebū Hāfş-ı Kūfî eydür: 'Älemde hiç kimesne muşrıblık itmegi kilim-güş gibi bilmezdi. Ğāyet hoş-āvāzlardı ve 'ilm-i müsıķîde mümtāzlardı... (513-514)”

18. Nevrûz Kutlamaları

Kelime anlamı “yeni gün” olan nev-rûz “Güneşin hamel/koç burcuna girdiği gün olup eski Mart'ın dokuzu (şimdiki 21 Mart) olarak bilinir (Pala, 2004: 357).” Hem Fars kültüründe hem de Türk kültüründe büyük bir öneme hâiz olan nevrûza ait efsânevî inanışlar mevcuttur. Bu inanışlar dolayısıyla çeşitli şekillerde kutlanan nevrûzda eski İran şahları tahta oturarak ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılar, mahpusları serbest bırakır, içki ve eğlence ile vakit geçirir (Pala, 2004: 357-358). Günümüzde de devâm eden nevrûz kutlamalarında çeşitli spor aktiviteleri yapılır, geleneksel kıyâfetler giyilerek müzik ve dans gösterileri yapılır, ateş üzerinden atlanılır, demir dövülür ve yumurta tokuşturulur.

Hikâyede nev-rûz bir bayram günü olarak kutlanır. Bu bayramda hükümdâr kutlamaları izlemek üzere taht-ı zerrîn üzerinde oturur, halk ise meydanlarda güreşir, ok atar, ata biner ve gûy u çevgân oynar:

“... Bir gün Cüneyd'le Kādî Tārtūs pâdişāhınuñ seyrânına ve meydânına çıkdılar. Bir ğalaba enbūh-ı 'azîm gürüh gördiler. İlerü varup bir şahşa şordılar ki bu cem' iyyet nedür? Ol şahş eyitdi: Güreşçi pehlevānlar gelmişdür. Anlaruñ hengāmesidür ve hem bugün nev-rûz-ı dil-fürüzdur ve pâdişāhumuz daħı andadur. Güreş temāşāsın eyler. Cüneyd'le Kādî halk içinden meydān yüzine vardılar. Pâdişāhı gördiler, bir civān-ı meh-liķā cemāl-i nūrından meydān pür-ziyā taht-ı zerrîn üzre nişin ve eřrāfında zerrîn-kemer ğulāmlar gün yüzlüler, laşif endāmlular ve lebleri şekerlüler ve gözleri bādāmlular el kavuşurup karşı durur. Cüneyd'üñ ğayreti tamarındağı kanlar cūşa geldi, hemān-dem şoyundı. Saħtiyān tumān giyüp 'azm-i meydān itdi ve cezm eyledi ki cümlesin başa. Hālāyık Cüneyd'üñ kıadd u kāmetin ve şalābetin ve nehābetin görüp ta' accübde kıaldılar... (234)”

“... Cümle cihān halkına lâ-büddür kim sizüñ dizüñüzü ve rikābuñuzı öpeler ve ol sâ'at ki siz pehlevānlarla rûz-ı nev-rûzda güreş tutduñuz sizüñ kıaddüñüzü ve kāmetinüñüzü görüp gümān ilettdüm... (240)”

“... İttifâk bir gün rûz-ı ‘îd idi ve pâdişâh-ı Kırvân meydân hevesin buyurdi. Çün meydâna çıkdılar. Ol şâhuñ süvâr-ı nâmdârlar ki esb-i tâzîlere süvâr olup ol yazıda gûy çevgân ele alup ve hezâr güne bâzî gösterdiler... (404-405)”

19. At Evcilleştirme

Geçmişte yaşayan topluluklarda ve özellikle Bozkır hayatını benimseyen Türklerde atın binek hayvanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Türklerin bulunduğu coğrafi ve siyasi konum itibarıyla atlar; Türklerin yaşam tarzına bağlı olarak onların hayatlarının hemen her anında var olduğu görülür. Gıda, tarım, ulaşım ve savaş aracı olarak çok önemli roller üstlenmiş olan atların, birçok araştırmacıya göre ilk defa Orta Asya Türkleri tarafından evcilleştirildiği söylenir. Tarihte kurulan Türk devletlerinin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde büyük rol oynayan atların Türk kültüründe ve edebiyatındaki yeri ve önemi küçümsemeyecek kadar büyüktür. Türkler tarih içinde at ile ilgili pek çok atasözü ve deyimler (Sertkaya, 1995: 25-30) kullanır, Divanü Lügati't Türk (Çınar, 1995: 147-155) ve Manas destanı (Mokeyev, 1995: 289-296) gibi eserlerde atlarla ilgili tabirlere ve at isimlerine sıkça yer verir. Masallarda atları bir motif (Sakaoğlu, 1995: 282-288) olarak işleyen Türkler, atlara sanatta da geniş yer verir (Esin, 1995: 54-90) ve bir edebî tür olarak esbiye/ rahşiyeleri (Bilgin, 1995: 276-279) yazar. At yetiştiriciliğine büyük önem veren Türkler günümüzde ata sporu olarak biniciliği ve cirit oyununu da devam ettirir.

Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab'da da atın evcilleştirilmesiyle ilgili teknik detaylara değinildiği görülür. Hikâyede atların cüssesi ve hırçınlığı mübalağa ile anlatıldıktan sonra kahramanlar tarafından atın nasıl uysal hâle gelerek eyerlendiği hakkında bilgi verilir:

“... Bir zencîr kaldı anuñ dağı ucını Muqâtil'ün eline virdiler. Çün Muqâtil atıñ kâtına geldi. Diledi ki elini atıñ boynı üzerine koydu. Nâ-gâh ol esb-i deryâyî süheyl idüp yirinden 'ukâb gibi şıçradı ve kendüzin zengîñün üzerine pertâb itdi ve hezâr na'ra urup tırdı. At dağı şîr-i jiyân gibi añrayup zengîñün eñsesin ağzına aldı ve yirinden kaldırup yire çaldı. Zengî kendüzin gitdi. Çün at kendüzin bendden boş gördi, cüş idüp halka hamle eyledi. Halk dağı atı ortaya alup halka şadmetinden nefret idüp ata yol virdiler ki vara şahrâya gide. Seyyid Cüneyd Şeybû dağı temâşâ eylerdi. Çün bu halkıñ nefretin ve zengîñün hacâletin gördiler. Ta'accüb idüp hayrete vardılar. Ammâ çün at Seyyid'ün kâtına geldi, Şeybû eyitdi: Ey Seyyid atı tut dağı gel. Yine yirümüze gidelüm. Nâ-gâh Seyyid Cüneyd bir na'ra urup andan vardı. Sağ elin uzadup atıñ yelesin tutdı ve şol elin uzadup ağzın tutdı. Andan karnına bir püşt-pâ ile urdı ki at arkasın kemân gibi iki bükdi ve kulağı gözine bir müşt urup andan kulağın eline aldı. Şöyle burdı ki at miskîn har gibi tırı vardı. Seyyid, Şeybû'dan tâziyâne diledi. Şeybû dağı şunu virdi. Seyyid hemân eyersüz ve uyansuz üzerine süvâr olup meydâna şıçratdı. Şol kadar yeldürdi ki at 'arağa garq olup süst oldu. Andan soñra zin licâm getürüp atı eyerleyüp başına uyan geçürdi ve yine rikâba kadem koyup

süvâr oldı dağı meydānuñ öte başından beri başından öte başına şol
kadar segirtti ki at zebūn oldı... (445-447)”

Sonuç

Görüldüğü üzere bu çalışmada, mensur olarak kaleme alınan *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab*'da yer alan sosyal hayata dair unsurlar on dokuz başlık altında değerlendirildi. Hikâyede dînî ve tarihî şahsiyetlerin yanı sıra olağanüstü özelliklere sahip varlıkların kurguya dahil edilmesi ve buna bağlı olarak hem gerçek hem de olağanüstü nitelikte bulunan mekânların hikâyede bir arada bulunması nedeniyle bir kısmı gerçek ve bir kısmı fantastik bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Sosyal hayata dair unsurlar tespit edilirken genellikle gerçek yaşama dair izlenimler dikkate alınmıştır. Ancak hikâyenin yazıldığı dönemden esinlenerek kurguya dahil edilen kültür zenginliğini göstermek adına bazen olağanüstü nitelikteki varlıkların kültür öğelerine de yer verilmiştir. Hikâyedeki olayların geniş bir coğrafyada vuku bulması nedeniyle birbirinden farklı ancak aynı çağda yaşayan toplulukların gelenek görenek, yaşam tarzı ve inançlarına dair pek çok farklılık tespit edildi. Bu farklılıkların kılık kıyafet tercihlerinde, yiyecek ve içecek seçimlerinde, eş seçiminde, evlilik durumunda ve ağıtlarda belirginleştiği görüldü. Bazı topluluklar tarafından çok değerli görülen eşyaların, elmas veya zümrüt gibi değerli taşların bazı topluluklar tarafından sıradan bir nesne olarak algılandığı tespit edildi. Yine aynı şekilde kimi varlık veya insanlar tarafından değer atfedilen şahısların üzerine altın, gümüş veya değerli taşlar saçılırken kimi varlık veya insanlar tarafından değer atfedilen şahısların üzerine meyvelerin ve yiyeceklerin saçıldığına şahit olundu. Tarihî kalıntılar vasıtasıyla günümüze ulaşan kimi savaş araç gereçlerinin hikâyede nasıl ve ne amaçla kullanıldıkları bilgisine ulaşıldı. Surları yıkmak için tasarlanan mancınık sisteminin işleyişi, yine aynı şekilde surların dibini oymaya çalışan külüngzenlerin taş veya oklara karşı korunması amacıyla bir arabanın yapılışı hakkında fikir sahibi olundu. Ayrıca henüz ok ve yay savaşını bilmediği için kurgudaki kahramanın kullandığı ok ve yayı kendi hükümdarlarına anlatan siyahların bu savaş âleti karşısındaki şaşkınlıkları dikkatlerden kaçmaz.

Kaynakça

- Arslan, M. U. (2015). Türk Edebiyatı'nda Temîmü'd-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi SBE.
- Atar, F. (2007). “Nikâh”. TDV İslam Ansiklopedisi, (XXXIII, 112-117). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ayanoğlu, İ. F. (1974). *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Batıslam, H. D. (2006). “Hasbihâllerdeki Sosyal Tarih Öğeleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, cilt. XCII, ss. 557-563.

- Bilgin, O. (1995). "Türk Edebiyatında Rahşiyeler". Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s. 276-279. İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.
- Ciğa, Ö. (2016). "Vâhidî'nin Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab ve Sergüzeşt-i İşân Tercümesi Üzerine". *Dicle Üniversitesi SBE Dergisi (DÜSBED)*, ISSN: 1308-6219 Nisan Yıl: 8 Sayı: 16 s. 442-450, Türkiye.
- Ciğa, Ö. (2018). *Kıssa-i Seyyid Cüneyd ve Reşîde-i Arab Tercümesi (İnceleme-Metin)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi SBE.
- Çakır, M. ve Hanife Koncu (2010). *XVI. Yüzyıldan Bir Aşk Hikâyesi Medhî'nin Şîr-i Dilîr Bâ-Mihr-i Münîr'i*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Çaldak, S. (2010). *Nergisî ve Nihâlistân'ı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Çınar, A. (1995). "Divanu Lügati't- Türk'te At Kültürü". Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s. 147-155. İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.
- Dilçin, C. (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erbay, H. vd. (2014). *Dede Korkut Kitabı han'ım hey*. Ankara: TOBB.
- Esin, E. (1995). "Türk Sanatında At" Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s. 54-90, İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.
- İnan, M. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Okçuluk Sporu ve Temel Teknikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karataş, L. (2006). *Nedîm Divânında Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mokeyev, E. (1995). "Manas Destanında At İsimleri" Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s. 289-296, İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.
- Öbek, A. İ. (1995). *Divan Şiirinde Dinî ve Sosyal Konulu Rübailer*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1995). “Türk Masallarında At Motifi”. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s. 282-288, İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.

Samsakçı, M. (2012). “Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36 (36), 181-199.

Sefercioğlu, M. N. (1999). “Dîvan şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, (XIX, 649-668). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Serdaroğlu, V. (2006). *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*. İstanbul: İSAM.

Sertkaya, O. F. (1995). “Eski Türk Kültüründe At”. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Sempozyumu, s.25-30, İstanbul: Resim Matbaacılık A. Ş.

Şen, F. M. (2007). “Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, Sayfa 467-506.

Tarama Sözlüğü (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tuğluk, İ. H. (2009). “Edebiyat-Toplum İlişkisi: Lâmekânî'nin Bir Gazeline Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, ss. 81-90.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.